

Kvalitetsgranskning
Rapport 2010:11

Svenska i gymnasieskolan

Skolinspektionens rapport 2010:11
Diarienummer 40-2009:1887
Stockholm 2010
Foto: Ryno Quantz

Innehåll

1. Sammanfattning	6
2. Inledning	10
3. Kvalitetsgranskningens resultat	12
3.1 Anpassas undervisningen till elevgruppens studieinriktning?	12
3.2 Utgår lärarna från elevens behov, förutsättningar och erfarenheter?	17
3.3 På flera skolor brister det i uppföljningen och utvärderingen	25
3.4 Avslutande kommentarer	26
4. Bakgrund och syfte	28
5. Frågeställningar och genomförande	30
5.1 Frågeställningar och avgränsningar	30
5.2 Metod och genomförande	31
6. Litteratur och referenser	32
7. Bilagor	33

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag av regeringen att utföra kvalitetsgranskningar av skolväsendet, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Skolinspektionens kvalitetsgranskningar innebär en noggrann undersökning av hur skolhuvudmän, rektorer, lärare och annan pedagogisk personal tar sitt ansvar för verksamhetens kvalitet. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till en bättre verksamhet med förbättrade resultat. Granskningen gör tydligt vad som behöver utvecklas för att i högre grad nå målen för verksamheten.

Samtliga granskningar genomförs i ett urval av verksamheter. I första hand sker ett strategiskt urval av verksamheter där det finns indikationer på utvecklingsbehov inom det aktuella granskningsområdet. Men även ett antal verksamheter med förmodat god kvalitet ingår i urvalet. De iakttagelser, analyser och bedömningar som görs inom ramen för granskningarna redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade verksamheterna, dels i en övergripande och sammanfattande rapport för varje granskningsområde.

Denna rapport redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning med inriktning mot skolhuvudmäns och skolors insatser för undervisningen i kurserna Svenska A och B på fyra yrkesförberedande program inom gymnasieskolan. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 42 skolor som granskats och de för dessa skolor ansvariga huvudmännen och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som har granskats framgår i bilaga.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit undervisningsrådet Michael Erenius, Skolinspektionen i Lund.

Stockholm 2010

Marie-Hélène Ahnborg
Inspektionsdirektör

Björn Persson
Avdelningschef

1 | Sammanfattning

Den här kvalitetsgranskningen har fokus på två områden: Får eleverna som läser Svenska A och B en undervisning som anpassas till den studieinriktning de valt? Arbetar lärarna för att tillsammans med eleverna välja arbetssätt och innehåll i undervisningen som utgår från den enskilda elevens behov, förutsättningar och erfarenheter?

Mål och krav i läroplanen, programmålen eller motsvarande mål i fristående gymnasieskolor samt kursplanerna utgör utgångspunkt för granskningen. Även forskning med koppling till granskningens frågeområden har varit en utgångspunkt.

Skolinspektionen har besökt 42 skolor fördelade på 34 kommuner, från Trelleborg till Piteå. Granskningen har tittat på ett program per skola. Fyra program, eller motsvarande på fristående skolor, har granskats: Barn- och fritidsprogrammet (BF), Elprogrammet (EC), Medieprogrammet (MP) samt Omvårdnadsprogrammet (OP).

Vid besöken har inspektörerna intervjuat rektorer och svensklärare samt representanter för karaktärsämneslärare och elever. Svensklärare och elever har fått svara på ett antal frågor i en webbenkät. Utöver detta har även lektionsobservationer genomförts på varje skola. Skolorna har bland annat valts ut utifrån nationell statistik avseende kunskapsresultaten i Svenska A och B. Urvalet har gjorts utifrån att en tredjedel av skolorna hade goda resultat år 2008 och två tredjedelar hade sämre resultat.

Mot denna bakgrund och då det övergripande syftet är att uppmärksamma utvecklingsbehov i de granskade skolorna, kan generaliseringar av granskningens resultat bara göras med försiktighet.

Granskningen visar inte på några skillnader mellan de utvalda programmen.

Detta är de viktigaste resultaten i korthet

Anpassningen av undervisningen till elevernas studieinriktning är inte tillfredsställande

Anpassningen i undervisningen till elevernas studieinriktning behöver utvecklas i flertalet av de granskade skolorna. Eleverna erbjuds en undervisning i kurserna Svenska A och B som i mycket olika utsträckning är anpassad till deras valda studieinriktning. Det varierar mellan en i stort sett obefintlig till en genomtänkt anpassning där eleverna upplever en tydlig koppling mellan svenskämnet och den valda studieinriktningen. Granskningens resultat visar på ett behov av åtgärder och stödjande insatser på flera nivåer.

Samverkan mellan svensklärare och karaktärsämneslärare behöver utvecklas

En väl fungerande samverkan mellan svensklärare och karaktärsämneslärare är central för anpassningen av undervisningen till elevernas studieinriktning. Genom samverkan kan bland annat karaktärsämnen bidra med innehåll till svenskundervisningen och gemensamma projekt och uppgifter planeras och genomförs. Granskningen konstaterar att samverkan mellan svensklärare och karaktärsämneslärare behöver utvecklas. Till exempel måste karaktärsämneslärare och svensklärare diskutera hur de olika ämnena ska bidra till elevernas språkliga och kommunikativa utveckling.

Brister i anpassningen av undervisningen utifrån elevernas behov, förutsättningar och erfarenheter

Granskningen visar att inte alla elever ges tillräckliga utmaningar för att kunna använda och utveckla hela sin förmåga. Det förekommer också att elever som är i behov av särskilt stöd inte får detta stödbehov tillgodosett även om flertalet lärare försöker ta reda på elevernas behov, förutsättningar och erfarenheter. Då en relativt stor andel elever inte upplever de texter och den litteratur de får ta del av som intressanta bör flera skolor se över valet av texter och hur de använder sig av dem.

”... flertalet lärare försöker ta reda på elevernas behov ...”

Vidare bör man i undervisningen i högre grad ta hänsyn till att dagens elever använder många olika medier för att producera och ta del av texter och budskap. Elevernas kunskaper och erfarenheter ses inte alltid som en resurs i undervisningen.

I nästan tjugo procent av skolorna har inte eleverna en sådan studiero att de upplever att de kan prestera det de vill under lektionerna.

Målen för utbildningen behöver tydliggöras för eleverna

I ungefär hälften av skolorna behöver arbetet med att tydliggöra kopplingen mellan moment i undervisningen och kursplanemålen förbättras så att eleverna i högre grad görs medvetna om undervisningens syfte. Elevernas kännedom om målen är även viktigt för att de ska kunna ta ansvar för och utöva inflytande över sina studier.

Elevernas möjligheter till inflytande brister i många skolor

Flertalet skolor behöver, i varierande omfattning och med olika fokus, arbeta med att tillförsäkra eleverna möjligheter till inflytande på undervisningen.

Eleverna behöver i större utsträckning ges möjlighet att planera undervisningen tillsammans med läraren. Eleverna ges inte heller alltid möjlighet att påverka innehåll, arbetsformer och arbetssätt. De ges inte heller alltid möjlighet att utvärdera undervisningen under kursernas gång.

Uppföljning och utvärdering sker sällan med tillräcklig systematik

Granskningen kan konstatera att mål- och resultatstyrningen inte fungerar fullt ut på flera av de granskade skolorna. I nästan två tredjedelar av de granskade skolorna finns det behov av att utveckla uppföljningen och utvärderingen av svenskämnet. Även om olika insatser görs för att följa upp och utvärdera undervisningen på de granskade skolorna brister det ofta i systematiken i detta arbete.

2 | Inledning

Denna kvalitetsgranskning har fokuserat på kärnämneskurserna i svenska, det vill säga kurserna Svenska A och B. I dagens gymnasieskola läser alla elever dessa båda kurser såvida de inte läser kärnämneskurserna i svenska som andraspråk.

Språket har en grundläggande betydelse för lärandet och är ett verktyg för all kunskapsutveckling. Svenskämnet har i samverkan med andra ämnen ett ansvar för denna kunskapsutveckling. Av läroplanen för de frivilliga skolformerna framgår bland annat att det är skolans ansvar att varje elev som slutfört sina gymnasiestudier kan "uttrycka sig i tal och skrift så väl att elevens språk fungerar i samhälls-, yrkes- och vardagslivet och för fortsatta studier". Men eleverna ska också kunna "söka sig till saklitteratur, skönlitteratur och övrigt kulturutbud som en källa till kunskap, självinsikt och glädje".

I läroplanen betonas att elevernas kunskapsutveckling är beroende av om de får möjlighet att se samband. Det är därför skolans uppgift att ge eleverna möjligheter att få överblick och sammanhang. Detta kräver också särskild uppmärksamhet i en kursutformad skola. Svenskämnet har i samverkan med andra ämnen ett ansvar för att eleverna ser en meningsfull helhet i sin utbildning, där den valda studieinriktningen ska vara en utgångspunkt. Det finns en särskild tanke med varje program som kommer till uttryck i nationella program mål eller eventuellt motsvarande för fristående skolor. Denna tanke ska också komma till uttryck i elevernas utbildning.

Läraren ska utgå från den enskilde elevens behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande. Skolan har vidare ett tydligt uttalat demokratiuppdrag vilket i undervisningen ska visa sig bland annat genom att eleverna får ett verkligt inflytande över arbetssätt, arbetsformer och innehåll.

Skolinspektionen har i denna granskning valt att undersöka om undervisningen i Svenska A och B anpassas till elevgruppens studieinriktning, populärt kallat "infärgning". Vidare har granskningen undersökt om lärarna arbetar för att tillsammans med eleverna, i undervisningen, välja arbetssätt och innehåll som utgår från den enskilda elevens behov, förutsättningar och erfarenheter. Granskningen har valt att fokusera på "yrkesförberedande program", program som framför allt förbereder för yrkesverksamhet. Skolinspektionen har i tidigare granskningar av gymnasieskolor inte sällan funnit brister avseende anpassningen i undervisningen till elevernas studieinriktning, så kallad "infärgning", på de "yrkesförberedande" programmen. Inspektionen och tillsynen har dessutom ofta påtalat brister också avseende elevinflytande och individanpassning i undervisningen. Även inom forskningen har brister i dessa avseenden påvisats och problematiserats.

De granskade programmen är Barn- och fritidsprogrammet, Elprogrammet, Medieprogrammet samt Omvårdnadsprogrammet. De valda programmen syftar till att ge grundläggande kunskaper inom vitt skilda yrkesområden och har olika könssammansättningar.

Det som kvalitetsgranskningen valt att undersöka ska också ses ur perspektivet att en ny gymnasieskola införs 2011. Förändringen innebär ämnesplaner i stället för nuvarande kursplaner samt förändrade krav på i vilken omfattning elever på de kommande yrkesförberedande programmen måste läsa svenska. Behovet av att eleverna får överblick och sammanhang i sin utbildning samt kraven på inflytande och individanpassning försvinner emellertid inte i och med en ny gymnasieskola.

3 | Kvalitetsgranskningens resultat

Av kvalitetsgranskningen framgår det att anpassningen i undervisningen till elevernas studieinriktning inte är tillfredsställande.

3.1 | Anpassas undervisningen till elevgruppens studieinriktning?

Eleverna erbjuds en undervisning i kurserna Svenska A och B, som i mycket olika utsträckning är anpassad till deras valda studieinriktning och program. Det varierar mellan en i stort sett obefintlig till en genomtänkt anpassning där eleverna upplever en tydlig koppling mellan svenskämnet och den valda studieinriktningen.

Bland de granskade skolorna finns exempel på väl fungerande anpassning på alla de fyra granskade nationella programmen eller motsvarande program i de fristående skolorna. Det är emellertid endast i sex av de granskade skolorna som anpassningen fungerar bra i båda kurserna. I 22 av 42 skolor är inte anpassningen till studieinriktningen tillräcklig i vare sig Svenska A eller B.

I ytterligare en tredjedel av de granskade skolorna är det endast i Svenska B som bedömningen gjorts att anpassningen till studieinriktningen behöver vidareutvecklas. I dessa skolor finns det en väl fungerande och genomtänkt anpassning till studieinriktningen i Svenska A. I några av dessa skolor är man på gång med utvecklingen av anpassningen till studieinriktningen i Svenska B utifrån de erfarenheter man gjort i Svenska A. I andra skolor finns ambitionen till utveckling, men oftast hindras denna av att man

av olika skäl inte kan skapa en fungerande samverkan mellan svensklärarna och karaktärsämneslärarna.

Kvalitetsgranskningen visar vidare att samverkan mellan svensklärare och karaktärsämneslärare behöver utvecklas i flertalet av de granskade skolorna. Även här är variationen stor mellan de granskade skolorna. Det finns exempel på skolor där det inte finns någon direkt samverkan men också skolor med en väl utvecklad och väl fungerande samverkan.

3.1.1 | Vikten av att tänka programinriktat

För att eleverna ska se en tydlig koppling mellan svenskämnet och den valda studieinriktningen och i förlängningen en helhet i sin utbildning är det viktigt att svensklärarna tänker programinriktat, det vill säga att de i planeringen och genomförandet av undervisningen i kurserna också utgår från det program eller den studieinriktning eleverna går.

Läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) slår fast att elevernas kunskapsutveckling är beroende av om de får möjlighet se samband. Skolan ska ge eleverna möjligheter att få överblick och sammanhang, vilket fordrar särskild uppmärksamhet i en kursutformad skola.¹ Detta konkretiseras för svenskämnets del i ämnestextens beskrivning av syftet. Här poängteras att svenskämnet i samverkan med andra ämnen har ett ansvar för att eleverna ser en meningsfull helhet i sin utbildning, där den valda studieinriktningen ska vara en utgångspunkt. Av ämnestexten för svenska framgår vidare att skolan i sin undervisning i svenska "ska sträva efter att eleven

”... sträva efter att eleven uppfattar en helhet i sin utbildning ...”

uppfattar en helhet i sin utbildning och kan tillägna sig nya begrepp, förstå sammanhang och tillämpa sina kommunikativa färdigheter inom olika ämnen och kunskapsområden som är aktuella för den valda studieinriktningen.”. Av beskrivningen av ämnets karaktär och uppbyggnad framgår det att utbildningen i Svenska A ska anpassa innehåll och språkutvecklande arbetssätt

med utgångspunkt från det program eller den studieinriktning som eleverna har valt . I Svenska B får eleverna utifrån vald studieinriktning och egna behov möjlighet att vidareutveckla sin språkliga förmåga.²

I de granskade skolorna framgår det av intervjuerna med svensklärarna att det varierar i vilken utsträckning de i planeringen och genomförandet av undervisningen utgår från det program eller den studieinriktning eleverna går. Bland annat uppger lite drygt en fjärdedel av svensklärarna på de nationella programmen att programmålen inte används i någon större omfattning som utgångspunkt i planeringen. Andra lärare beskriver ett medvetet systematiskt arbete utifrån elevernas valda studieinriktning, där programmålen, eller motsvarande målsättningar i de fristående gymnasieskolorna, är en given utgångspunkt i planeringsarbetet. Dessa lärare beskriver till exempel hur de regelbundet tillsammans med eleverna väljer och diskuterar litteratur utifrån programinriktningen och ser till att elevernas skrivande knyter an till karaktärsämnena. Skillnaderna framkommer också i elevintervjuer där en del elever beskriver att det märks att man utgår från programmet, att svenskan "vävts ihop" med andra ämnen, medan andra elever beskriver att "svenskan skulle kunna vara svenska på vilket program som helst". I följande skolor har granskningen visat att anpassningen är genomtänkt och väl fungerande i

¹ Läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) 1.2 Kunskaper och lärande.
² Ämnestexten Svenska.

både Svenska A och B: Sturegymnasiet i Halmstad, Erik Dahlbergsgymnasiet i Jönköping, John Bauergymnasiet i Malmö, Skvaderns gymnasieskola i Sundsvall, Vilunda Gymnasium i Upplands Väsby och Söderslättsgymnasiet i Trelleborg.

I övriga granskade skolor finns inslag av anpassning i olika omfattning men den behöver vidareutvecklas. I en tredjedel av dessa skolor finns, som tidigare nämnts, en väl fungerande anpassning i Svenska A men inte i Svenska B. I de skolor där Skolinspektionen bedömt att skolan behöver utveckla anpassningen till studieinriktningen framgår det sammantaget av elevintervjuer och elevenkäter att eleverna i stor utsträckning inte upplever en tydlig koppling mellan undervisningen i kurserna/kursen och den valda studieinriktningen. De har också i intervjuerna många gånger svårt att beskriva vilken nytta de har av det de lärt sig i svenskundervisningen i andra ämnen och i det kommande yrkeslivet.

Det finns vidare skillnader mellan lärares och elevers upplevelse av omfattningen av anpassningen. Detta visar bland annat på vikten av att lärarna tydliggör kopplingen mellan de anpassningar som görs och studieinriktningen för eleverna. Vidare visar det att det är viktigt att i utvärderingen av undervisningen även undersöka i vilken utsträckning man lyckas med detta. En sådan utvärdering krävs för att lärare ska kunna se över om valen av innehåll, arbetsätt och arbetsformer är de rätta för att eleverna ska kunna nå målet.

Intervjuade elever upplever överlag de inslag av anpassning till deras studieinriktning de varit med om som positiva. Eleverna uttrycker till exempel att det gör "svenskan roligare" och "att man blir mer motiverad". Flertalet intervjuade elever är också positiva till en undervisning som i högre grad är anpassad till studieinriktningen. En del elever framför också egna exempel i intervjuerna på möjliga projekt eller teman.

Granskningen visar att det med utgångspunkt i elevernas program eller studieinriktning och i samverkan med karaktärsämneslärarna är viktigt att inventera vilka möjligheter till anpassningar som finns i de båda kurserna. I flertalet av de granskade skolorna har det bedömts att ytterligare möjligheter till anpassningar kan utvecklas. Av genomförda intervjuer med lärare och elever framgår att det vanligast förekommande inslaget är uppgifter kopplade till elevernas arbetsplatsförlagda utbildning (APU). I olika utsträckning genomför svensklärarna anpassningar där man lånar innehåll från karaktärsämnena (infärgning), teman, större och mindre projekt i samverkan med karaktärsämnena. Goda exempel på anpassningar som framkommit är till exempel diskussioner på barn- och fritidsprogrammet om en författares syn på barn eller tidningsprojekt på medieprogrammet där svenskämnet samverkar med flera karaktärsämneskurser. På omvårdnadsprogrammet finns exempel på diskussioner kring hur sjukdomar eller funktionshinder påverkar kommunikations- och språkutvecklingen och på elprogrammet finns exempel där eleverna skriver arbetsinstruktioner kopplade till karaktärsämnena. Svensklärare som undervisar på de program eller kurser där anpassningen till studieinriktningen fungerar väl pekar på vikten av de små anpassningarna i undervisningen för att bidra till elevernas upplevelse av sammanhang och helhet i studierna. En del av de intervjuade lärarna upplever dock att det är svårare att anpassa undervisningen till elevernas studieinriktning i Svenska B. De upplever kursen, till skillnad från Svenska A, som mer styrd avseende innehållet.

”... svenskan skulle kunna vara svenska på vilket program som helst.”

Granskningen visar att svensklärarna på de granskade skolorna är medvetna om att svenskundervisningen ska anpassas till elevernas studieinriktning men att utfallet i undervisningen varierar i allt för stor utsträckning. Granskningens resultat visar på ett behov av åtgärder och stödjande insatser på flera nivåer. Det är bland annat ett tydligt pedagogiskt ledarskap från rektor, att lärare i högre utsträckning arbetar utifrån de mål som gäller samt att det finns goda möjligheter till kompetensutveckling, bland annat genom den statliga lärarfortbildningen. Därutöver är det viktigt att man systematiskt arbetar med uppföljning och utvärdering av svenskämnet.

3.1.2 | Samverkan en viktig nyckel

En väl fungerande samverkan mellan svensklärare och karaktärsämneslärare är central för anpassningen av undervisningen till elevernas studieinriktning. Genom samverkan kan karaktärsämnena bidra med innehåll till svenskundervisningen och gemensamma projekt och uppgifter planeras och genomförs. Genom samverkan skaffar sig svensklärarna insikter i och kunskaper om programmets karaktär och karaktärsämnenas mål och innehåll. Karaktärsämneslärarna ges genom samverkan en kännedom om kärnämneskursernas mål och innehåll, vilket är en förutsättning för att karaktärsämneslärarna ska kunna visa på vilka möjligheter till samverkan som finns inom de olika karaktärsämnena på programmet.

Av läroplanen framgår det att såväl rektor som lärare har ett ansvar för att samverkan kommer till stånd. Kvalitetsgranskningen kan konstatera att sam-

”... såväl rektor som lärare har ett ansvar för att samverkan kommer till stånd.”

verkan mellan svensklärarna och karaktärsämneslärarna behöver vidareutvecklas på flertalet skolor. Bland annat framkommer i den webbenkät som genomförts i de granskade skolorna att 38 av 82 svensklärare bedömer att samverkan sker i ganska liten eller i mycket liten utsträckning mellan svenskämnet och karaktärsämnena i Svenska A. I svenska B bedömer 47 av 76

svensklärare att samverkan mellan svenskämnet och karaktärsämnena sker i ganska liten eller mycket liten utsträckning.

Den tid som är avsatt för möten i arbetslagen tas oftast i anspråk till praktiska frågor och elevärenden. I granskningen finns dock även goda exempel där tid avsatts och använts till ett gemensamt arbete mellan programmets kärnämneslärare och karaktärsämneslärare kring de olika kursernas mål och innehåll för att inventera vilka möjligheter till samverkan som finns. Ett sådant arbete genomfördes på Birger Sjöbergsgymnasiet i Vänersborg för några år sedan. På skolan gick lärare i svenska och karaktärsämnen gemensamt igenom kursplaner i sina ämnen, grupperade mål att uppnå och kom fram till ämnesövergripande teman. Lärarna på skolan upplevde att detta arbete också lade en grund för att lättare komma kontakt med varandra på ett professionellt plan.

Det framkommer i flertalet intervjuer att en viktig faktor är att svenskläraren är en del av arbetslaget för att samverkan ska komma till stånd och i förlängningen en anpassning till studieinriktningen i svenskundervisningen ske. För de svensklärare som inte är en del av programarbetslaget utan kanske bara har en del av sin undervisning på programmet är situationen inte helt enkel. De kan kanske inte alltid delta i arbetslagets möten och är då beroende av att de får information om samverkansplanering eller möjligheter till samverkan via andra lärare och då oftast av den svensklärare som är knuten

till programarbetslaget. Om svensklärarna på samma program av olika skäl inte kan samverka kan detta få konsekvenser i form av att, som det framkommit på några skolor, eleverna på samma program erbjuds en undervisning som i olika omfattning är anpassade till elevernas studieinriktning.

Faktorer som granskningen visar påverkar möjligheterna till samverkan är schemaläggning och tidpunkten för när programmets kurser är utlagda under de tre åren. Ibland har svensklärare och karaktärsämneslärare önskemål om att undervisningstid i deras respektive ämnen ska schemaläggas parallellt för att de gemensamt ska kunna samverka kring eleverna. Intervjuade lärare upplever ibland att deras önskemål inte beaktats vid schemaläggningen och ibland har det av schematekniska skäl inte gått att lösa på skolan. Tidpunkten för när programmets kurser ligger utlagda kan också påverka möjligheterna till samverkan. Det förekommer att man vid inventering mellan svensklärare och karaktärsämneslärare ser möjligheter till samverkan men att kurserna då inte alltid ligger "rätt" i timplanen. Det kan till exempel handla om att man ser möjligheten till samverkan mellan svenskkurserna och en eller flera karaktärsämneskurser som i programplanen är förlagda till årskurs 3, medan Svenska A och B läses under de första två årskurserna.

Ytterligare ett hinder som framkommer på några skolor är bristen på kontinuitet i samverkan. Täta lärarbyten påverkar samverkan negativt. Nya lärare ska ges möjlighet att komma in i och ta del av den samverkan som är upparbetad. I en del intervjuer beskrivs detta som att man ständigt måste "börja om" med samverkan. I granskningen framkommer också att samverkan ibland tenderar att bli "personbunden", det vill säga att mycket av samverkan knyts till och kring en person. I detta ligger en risk för att samverkan stannar upp och att värdefull kunskap försvinner då personen lämnar programmet eller skolan.

Även i skolor där anpassningen till studieinriktningen i svenskundervisningen bedömts fungera väl framgår det att möjligheterna till samverkan är begränsade. Att anpassningen till studieinriktningen fungerar väl beror på att svensklärare och karaktärsämneslärare uppger att de tidigare haft större möjligheter till samverkan och då under ett antal år byggt upp ett gemensamt arbetssätt. Att man inte längre upplever sig ha samma möjligheter till samverkan påverkar systematiken i arbetet samt utvecklingsmöjligheterna.

"... möjligheterna till samverkan är begränsade."

Att lärarna tillsammans tar ett ansvar för helheten i elevernas utbildning så att eleverna upplever ett sammanhang och en helhet är viktigt. Det är också viktigt att lärarna prioriterar samverkan när de har tid avsatt för gemensamt arbete på programmet. Utöver detta visar en del intervjuer med svensklärare och karaktärsämneslärare att det är viktigt att det också finns en levande diskussion om värderingar kring olika typer av kunskaper. Detta för att kunna hitta en gemensam bas att utgå ifrån vid val av innehåll och arbetsformer när man samverkar.

3.1.3 | Otydlig ansvarsfördelning

Rektorer, svensklärare och karaktärsämneslärare som deltagit i granskningen är i hög grad eniga om svenskämnetts betydelse för helheten samt vikten av att eleverna utvecklar sin språkliga och kommunikativa förmåga under sin utbildning. Av läroplanen framgår det att det är skolans ansvar att varje elev som har slutfört ett program kan "uttrycka sig i tal och skrift så väl att elev-

ens språk fungerar i samhälls-, yrkes- och vardagslivet". Vidare framgår det att alla lärare ska "organisera arbetet så att eleven får stöd i sin språk- och kommunikationsutveckling". Det som dock framgår av flera intervjuer är en osäkerhet kring ansvarsfördelningen mellan svensklärarna och karaktärsämneslärarna. Vad ska svensklärarna respektive karaktärsäm-

"Olika typer av texter ... bör utnyttjas för att visa hur man språkligt bygger olika texter."

neslärarna göra för att främja elevernas språkliga och kommunikativa utveckling? Detta blir särskilt tydligt vid samverkan kring uppgifter eller i projekt mellan svensklärare och karaktärsämneslärare. Karaktärsämneslärare framför ofta i intervjuerna att språket ständigt är en del av deras arbete med eleverna, då eleverna till exempel skriver texter och diskuterar olika ämnen i sina kurser.

Detta innebär en dubbel roll där karaktärsämneslärarna arbetar med ett specifikt ämne, där ett ämnes- eller yrkesspråk ska förmedlas, samtidigt som de arbetar med språket som ett mer allmänt redskap för lärande. Det visar sig också att det varierar mellan lärarna hur de ser på hur de ska förhålla sig till den språkliga aspekten i det eleverna gör. En del karaktärsämneslärare ser det som självklart att de ska rätta elevernas språk medan andra inte ser det som sitt ansvar. En del lärare anser sig inte heller ha kompetensen att granska och rätta elevernas språk. Granskningen visar också att det i granskade skolor förekommer eller har förekommit att svensklärarens roll reduceras till att bli en "språkgumma" när man samverkar, det vill säga att svensklärarens roll i huvudsak blir att till exempel rätta språket i elevers texter.

Inom forskning pekas till exempel på möjligheterna i en väl genomtänkt samverkan kring utvecklingen av elevernas skrivande. Svensklärare kan här bidra med sin språkkunskap och andra lärare med ämneskunskap och kunskap om ämnesspråket i sina ämnen. Oftast känner lärare till formerna och funktionen för de texter och det textbruk som gäller för just deras ämne. Detta bör tas tillvara i undervisningen. Olika typer av texter, till exempel arbetsbeskrivningar och journalanteckningar, bör utnyttjas för att visa hur man språkligt bygger olika texter. Detta skulle kunna ge elever som inte är så intresserade av att skriva ett redskap som leder till en utveckling av deras skrivande. Det är viktigt att eleverna förstår vad de ska skriva, hur de ska skriva och varför de ska skriva i olika situationer och sammanhang.³ Granskningen visar också att intervjuade elever i varierande grad upplever de texter de skriver som relevanta och inte alltid vet varför de skriver dem.

Skolinspektionen bedömer att karaktärsämneslärare respektive svensklärare i högre grad måste samverka för att undervisningen ska bidra till elevernas språkliga och kommunikativa utveckling.

3.2 | Utgår lärarna från elevens behov, förutsättningar och erfarenheter?

Av kvalitetsgranskningen framgår att det på de granskade skolorna finns en strävan att utgå från elevernas behov, förutsättningar och erfarenheter. I cirka hälften av skolorna bedöms arbetet med detta överlag fungera väl. I drygt en tredjedel av skolorna finns det däremot behov av att utveckla detta arbete. På fem skolor kan det konstateras att elever inte får det stöd de har rätt till

³ Westman (2009).

eller att inte åtgärdsprogram upprättas för elever i behov av stöd. I drygt en tredjedel av skolorna behöver man se över valet av texter eller i undervisningen i högre grad ta hänsyn till att dagens elever använder många olika medier för att producera och ta del av texter och budskap.

Vidare framgår att det i cirka tre fjärdedelar av skolorna finns behov av att utveckla elevernas inflytande över undervisningen. Cirka hälften av skolorna behöver också utveckla arbetet med att tydliggöra kopplingen mellan moment i undervisningen och kursplanemålen så att eleverna i högre grad görs medvetna om undervisningens syfte.

3.2.1 | Varierande förväntningar och motivation

Av läroplanen framgår att skolan ska sträva mot att varje elev tror på sin egen förmåga och sina möjligheter att utvecklas. Läraren ska också utgå från att eleverna kan och vill ta ett personligt ansvar för sin inläring och sitt arbete i skolan.

Intervjuade elever i de granskade skolorna upplever i hög utsträckning att deras lärare har höga eller ganska höga förväntningar på deras prestationer. Dock visar den webbenkät som skolornas elever besvarat att nästan en tredjedel av eleverna upplever att lärarna i ganska liten eller mycket liten utsträckning har höga förväntningar på deras prestationer.⁴ Detta resultat visar att skolor generellt måste reflektera över om man i tillräcklig omfattning lyckas förmedla positiva förväntningar på elevernas prestationer.

Granskningen visar också att det finns en stor variation vad gäller elevernas förväntningar på svenskämnet. Detta har också konstaterats i tidigare undersökningar samt inom forskningen. I den webbenkät som lärarna besvarat uppger nästan sex av tio lärare att de i ganska hög eller mycket hög utsträckning upplever att eleverna har positiva förväntningar på undervisningen.⁵ Intervjuer med rektorer, lärare och elever ger också en bild av en stor variation vad gäller elevernas motivation för ämnet. Enkäter och intervjuer visar att många lärare i sin undervisning ständigt måste arbeta för att skapa positiva förväntningar på ämnet samt öka elevernas motivation. I samma klass har läraren många gånger allt ifrån elever med höga förväntningar och god motivation till elever med låga förväntningar och bristande motivation. Detta ställer höga krav på läraren att skapa en undervisning som både kan möta och stimulera de motiverade eleverna och de elever som har bristande förväntningar och motivation för ämnet.

3.2.2 | Flertalet lärare försöker ta reda på elevernas behov, förutsättningar och erfarenheter ...

En förutsättning för att kunna utgå från elevernas behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande i undervisningen är att läraren skaffar sig information om den enskilde eleven.

⁴ På frågan "Upplever du att läraren har/hade höga förväntningar på dina prestationer?" svarade 26,7 procent av eleverna i A-kursen "I ganska liten utsträckning" och 5,2 procent "I mycket liten utsträckning". I B-kursen är motsvarande andel 26,0 procent samt 5,8 procent.

⁵ 7,3 procent av lärarna uppger att de i mycket hög utsträckning upplever att eleverna har positiva förväntningar på undervisningen i Svenska A, 51,2 procent i ganska hög utsträckning. För svenska B är andelen 5,3 procent respektive 53,9 procent.

Granskningen visar att flertalet lärare på olika sätt, fast med varierande bredd och djup, försöker kartlägga elevernas behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande. Varianterna på hur detta går till är många. En del lärare håller enskilda samtal med varje elev, medan andra låter eleverna intervjua varandra och sedan presentera varandra för klassen. En annan variant är att läraren låter eleverna skriva en presentation om sig själv utifrån ett par frågeställningar. Några lärare i granskningen använder sig av mer än en metod för att få en så god bild som möjligt av eleven. Det förekommer dock också att lärare inte gör några aktiva insatser för att ta reda på elevernas behov, förutsättningar och erfarenheter.

Granskningen visar också att man i olika omfattning använder sig av olika diagnostiska instrument. En del lärare låter alla elever göra ett eller flera diagnostiska test medan andra väljer att endast använda sig av sådana instrument vid behov. Av några lärarintervjuer framgår att det huvudsakliga syftet med att använda sig av de diagnostiska instrumenten är att kartlägga de elever som har brister som kan föranleda ett stödbehov. Om detta beror på hur instrumenten är utformade eller hur de används har inte denna granskning tagit ställning till. I en tidigare nationell kvalitetsgranskning påpekades att de diagnostiska instrument som används ofta bara mäter vilka brister eleverna har. Vidare pekade denna granskning på att de diagnostiska instrumenten sällan eller aldrig används som pedagogiska instrument i undervisningen, de används alltså inte som underlag för att lägga upp undervisningen så att varje elev får maximala möjligheter för sin inläring.⁶

Vad lärarna efterfrågar för information, utöver vad som framkommer i de eventuella tester man genomför, varierar också. Exempel på vad som efterfrågas är vilka förväntningar eleverna har på ämnet och undervisningen, vilka betyg de strävar mot, deras läsvanor och vad för typer av texter de tycker om att skriva. Sådant som fritidsintressen och framtidsplaner tas också upp. Hur brett och djupt man försöker kartlägga varierar mellan lärarna. Denna granskning vill dock peka på vikten av att den enskilde läraren på ett genomtänkt och systematiskt sätt ser till att få ett tillräckligt underlag för att kunna utgå från den enskilda elevens behov, förutsättningar och erfarenheter.

3.2.3 | ... men ändå finns det brister.

Av kvalitetsgranskningen framgår det att lärarna överlag strävar efter att i sin undervisning utgå från elevernas behov, förutsättningar och erfarenheter. Men, endast på hälften av skolorna lyckas man huvudsakligen väl med att anpassa undervisningen utifrån elevernas behov, förutsättningar och erfarenheter.

I en dryg femtedel av skolorna ges inte alla elever tillräckliga utmaningar. Särskilt är det då ambitiösa elever som siktar mot de högre betygsstegen som inte ges tillräckliga möjligheter för att kunna använda och utveckla hela sin förmåga. Det finns exempel där undervisningen i första hand utgår från och anpassas till de elever som behöver stöd för att nå betyget Godkänt och där de elever som har högre ambitioner i hög grad förväntas klara sig själva. Enstaka lärare uttrycker en frustration då de känner krav på sig att minimera andelen elever med betyget Icke Godkänt i svensk kurserna och att

⁶ Nationella kvalitetsgranskningar 1998, Skolverkets rapport nr 160 Läs och skrivprocessen som ett led i undervisningen.

de då inte hinner ge de ”duktiga eleverna samma uppmärksamhet”. I enkäten uppger nästan en tredjedel av lärarna att de i ganska liten utsträckning har möjlighet att ge eleverna det stöd och den hjälp de behöver i kurserna.⁷

I fyra av de granskade skolorna konstateras också, som nämnts tidigare, att inte alla elever som är i behov av särskilt stöd får detta stödbehov tillgodosett. I en skola upprättas inte åtgärdsprogram för elever i behov av särskilt stöd. I något fall behöver åtgärdsprogrammen upprättas i ett tidigare skede än vad som sker. På de flesta skolorna finns ett väl fungerande samarbete mellan svenskläraren och ansvarig specialpedagog kring den enskilde eleven, men på några skolor behöver den stödundervisning eleverna får av specialpedagoger samordnas med svensklärarnas arbete.

I nästan tjugo procent av skolorna har inte eleverna en sådan studiero i svenskundervisningen att de upplever att de kan prestera det de vill under lektionerna.

I de granskade skolorna ges eleverna överlag möjlighet att prova olika arbetsformer och arbetsätt. Det finns dock tendenser mot en alltmer accentuerad individcentrering på bekostnad av gemensamma läroprocesser där språket kan utvecklas i samspel med andra. Exempel på detta är då lärarens genomgångar oftast följs av enskilt arbete. Ibland är detta enskilda arbete emellertid valt av eleverna för att de ska kunna få den studiero de behöver under lektionerna och inte utifrån att det är det bästa arbetssättet utifrån arbetsuppgiften. Det finns dock goda exempel där lärare anpassar arbetsätt och arbetsformer utifrån elevernas behov och förutsättningar, och där man medvetet också ger eleverna uppgifter som gör att de får prova på andra arbetsätt och arbetsformer.

Elevernas kunskaper och erfarenheter ses inte alltid som en resurs i undervisningen. En del av de granskade skolorna har uppmärksammat på behovet av att skapa äkta kommunikativa sammanhang, där just elevernas kunskaper och erfarenheter tas till vara i undervisningen. Här är det viktigt att finna problem- och frågeställningar som engagerar eleverna och stimulerar dem till att utbyta tankar med andra och stimulera dem till att ta ställning. De elever som i granskningen beskriver att de får ta del av sådana moment i undervisningen uppger att de utöver att lära sig tala inför andra får en helt annan förståelse för det som behandlas samt att de får en insikt i hur andra tänker och resonerar. Det sistnämnda är inte minst viktigt utifrån skolans demokratiuppdrag.

”Elevernas kunskaper och erfarenheter ses inte alltid som en resurs i undervisningen.”

3.2.4 | Litteratur och texter väcker sällan engagemang och intresse

Granskningen visar att många elever i de granskade skolorna inte upplever att den litteratur eller de texter de får ta del av känns relevanta eller intres-

⁷ På frågan i vilken utsträckning har du möjlighet att ge eleverna det stöd och den hjälp de behöver i kurserna svarar 4,5 procent ”I mycket hög utsträckning”, 62,5 procent ”I ganska hög utsträckning”, 31,8 procent ”I ganska liten utsträckning” samt 1,3 procent ”I mycket liten utsträckning”.

santa för dem.⁸ I en femtedel av de granskade skolorna, där detta tydligt framkommit, har det också påtalats att skolan bör se över valet av litteratur och texter. Detta för att i högre grad finna litteratur och texter som skapar intresse och engagemang hos eleverna.

En del lärare som intervjuats har sett över eller är igång med att se över valet av litteratur och texter i undervisningen. I detta arbete har en del av dem, till exempel Bergagymnasiet i Eslöv, också engagerat skolbiblioteket för att bland annat hitta skönlitteratur som passar den enskilde eleven och studieinriktningen. I Gislaveds gymnasium menar man att eleverna vill ha "människoöden som berör" och därför väljs litteratur om till exempel barnuppföstran som knyter an till barn- och fritidsprogrammet. Vidare har man läst det klassiska dramat Medea, sett en filmatisering av dramat samt diskuterat innehållet utifrån en skilsmässoproblematik som intresserar eleverna.

En del lärare har också valt att se över hur de lägger upp undervisningen kring det mål i Svenska B som handlar om litterära verk, författarskap och epoker. Några av dessa lärare menar också att detta har lett till att de ser

”... de ser en mer positiv respons hos eleverna för den litteratur och de texter de arbetar med.”

en mer positiv respons hos eleverna för den litteratur och de texter de arbetar med. Till exempel har lärarna i John Bauergymnasiet i Halmstad nyligen ändrat upplägget av B-kursen och prövar nu ett tematiskt studium av texter, inklusive de historiska. De konkreta lektionerna börjar ofta i samtal och diskussioner med utgångspunkt i elevernas verklighet, för att sedan föras över till texter av olika slag. Aktuella teman har varit humor och ondska.

En möjlig delförklaring till att eleverna inte upplever texterna som intressanta eller relevanta kan vara att man i svenskundervisningen inte alltid tar hänsyn till att dagens elever använder många olika medier för att producera och ta del av texter och budskap. Kursplanen för ämnet svenska använder sig av formuleringen "ett vidgat textbegrepp". Formuleringen används i beskrivningen av ämnet och ämnets syfte samt i de mål ämnet ska sträva mot. Flera formuleringar i kursplanen pekar mot detta vidgade textbegrepp, som till exempel "litteratur och bildmedier", "olika slag av texter såväl skrift- som bildbaserade" samt inte bara läsning utan även "avlyssning, film, video etc.". Det får anses vara ett faktum att dagens elever både konsumerar och producerar via ett antal olika medier som upplevs som viktiga för eleverna och som utövar ett stort inflytande på dem. Detta faktum gör det också viktigt att eleverna kan förhålla sig kritiska och självständiga till det de möter i de nya medierna. I ämnestextens mål att sträva mot anges också att skolan i sin undervisning ska sträva mot att eleven "fortsätter att utveckla den egna läskunnigheten, så att förmågan att tolka, kritiskt granska och analysera olika slag av texter, såväl skrift- som bildbaserade, svarar mot de krav som ställs i ett komplicerat och informationsrikt samhälle". Av granskningen framgår det att lärarna i en femtedel av skolorna i ganska liten utsträckning använder sig av andra medier än skrivna texter, i form av böcker och kopierat material, i undervisningen. Det finns naturligtvis exempel på motsatsen där man på ett genomtänkt sätt använder sig av film, teater och så vidare och där man till och med bloggar om sin arbetsplatsförlagda utbildning (APU).

⁸ Bland annat visar webbenkäten följande: På frågan "I vilken utsträckning upplever du att den litteratur och de texter ni läser/läste i kursen är intressanta för dig?" är elevernas svar för Svenska A 8,2 procent "I mycket hög utsträckning", 34,5 procent "I ganska hög utsträckning", 37,6 procent "I ganska liten utsträckning" och 19,7 procent "I mycket liten utsträckning". Motsvarande andel för Svenska B är 7,5 procent, 33, 5 procent, 38,8 procent samt 20,2 procent. Eleverna på elprogrammet är något mer negativa i sina svar än eleverna på övriga program.

Men också hur litteraturen och texterna används är av vikt för att skapa intresse och engagemang hos eleverna. En del intervjuade elever ger uttryck för att de inte vet varför de läser vissa texter. Några uppger att de tror att det är för att de ska bli bättre på att läsa och andra för att de ska ha läst vissa litterära verk. Forskare har pekat på att undervisningen många gånger fokuserar kunskaper om och i litteratur och att den skönlitterära läsningen lätt blir ett moment i färdighetsträningen i ämnet. Innehållet, kunskapssammanhanget, blir då underordnat eller i värsta fall oväsentligt. Detta förminska då litteraturens betydelse vilket inte överensstämmer med det mål att sträva mot som säger att "eleven ska utveckla sin fantasi och lust att lära genom att tillägna sig litteratur i skilda former från olika tider och kulturer och stimuleras till att söka sig till litteratur och bildmedier som en källa till kunskap och glädje". Vidare pekas på vikten av att se skönlitteratur som en möjlighet för eleverna att möta olika perspektiv i ett kunskapssammanhang. Då skulle skönlitteraturen i stället kunna ses som en möjlighet bland andra, ett förhållningssätt som skulle underlätta för andra medier att få en plats i undervisningen.⁹

3.2.5 | Eleverna görs inte alltid medvetna om målen

Kvalitetsgranskningen visar att ungefär hälften av skolorna behöver utveckla arbetet med att tydliggöra kopplingen mellan moment i undervisningen och kursplanemålen så att eleverna i högre grad görs medvetna om undervisningens syfte. Granskningen visar vidare att flera av skolorna även behöver utveckla arbetet med att medvetandegöra eleverna om betygskriterierna.

Tydligt kommunicerade kursplanemål och betygskriterier är viktiga förutsättningar för att eleverna ska kunna bedöma sina studieresultat och utvecklingsbehov i förhållande till kraven i kursplanerna. Elevernas kännedom om och förståelse av kursplanernas mål är också centrala för att de ska kunna ta ansvar för och utöva inflytande över sina studier.

Läro- och elevintervjuer visar att lärarna går igenom kursplanemålen i början av kursen men att det sedan finns en stor variation i vilken mån dessa tas upp och hålls levande under kursens genomförande. På de skolor där målen inte systematiskt tas upp i samband med att till exempel nya moment i undervisningen påbörjas förstår intervjuade elever många gånger inte syftet med undervisningsmomentet då de inte kan sätta det i relation till ett mål de ska ha uppnått efter avslutad kurs. De ges därmed inte heller tillräckliga redskap för att bedöma sina studieresultat och utvecklingsbehov. Intervjuade elever kan uttrycka det som att de förstår att det de gör har med svenskämnet att göra men att de inte alltid vet eller förstår vad de ska uppnå eller lära sig av en uppgift.

Betygskriterierna förefaller dock oftare än kursplanemålen hållas aktuella i samband med arbetsmoment och uppgifter som bedöms. Till exempel bifogas inte sällan relevanta betygskriterier till en uppgift. Men det förekommer också att eleverna endast får ett betyg på en uppgift utan koppling till betygskriterierna eller kommentarer och tips om utvecklingsmöjligheter, som är bra och utvecklande i sig, men som eleverna inte alltid kan översätta till betygskriterierna. Då gjorda bedömningar inte tydligt kopplas till betygskriterierna ges inte eleverna tillräckliga möjligheter att bedöma sina studieresultat och utvecklingsbehov i förhållande till kraven i kursplanerna.

⁹ Bergman (2009).

I kvalitetsgranskningen framkommer flera goda exempel, till exempel Mimers Hus Gymnasium Väst i Kungälv, där intervjuade lärare beskriver hur de på ett systematiskt sätt arbetar med både kursplanemålen och betygskriterierna. Dessa lärare beskriver hur de på ett pedagogiskt genomtänkt sätt presenterar, låter eleverna arbeta med centrala begrepp och innehållet i kursplanernas mål och betygskriterier. Detta görs i början av kurserna samt vid introduktionen av nya moment i undervisningen. Lärare beskriver också hur detta systematiska arbete leder till att eleverna successivt under sin utbildning blir allt bättre på att förstå kursplanemålen. Intervjuade elever på de skolor där det finns ett systematiskt arbete med mål och betygskriterier uppger också i hög utsträckning att de förstår målen och varför de, utifrån målen, arbetar med olika moment i undervisningen. De förstår också på vilka grunder de blir bedömda. Men granskningen visar också att det finns elever som väljer att inte lägga så stor vikt vid målen och betygskriterierna, oavsett om det finns ett systematiskt arbetssätt för att tydliggöra dem för dem eller inte, då de som de uttrycker det "endast satsar på Godkänt".

3.2.6 | Elevernas inflytande ofta begränsat

Kvalitetsgranskningen visar att flertalet skolor, i varierande omfattning och med olika fokus, behöver arbeta med att tillförsäkra eleverna möjligheter till inflytande på undervisningen.

Läroplanen slår fast att undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och utveckla elevernas förmåga och vilja att ta personligt ansvar och aktivt delta i samhällslivet. Elevernas möjligheter att utöva inflytande på undervisningen och att ta ansvar för sina studieresultat förutsätter att skolan klagör utbildningens mål, innehåll och arbetsformer, liksom vilka rättigheter och skyldigheter eleverna har. Elevernas ansvar för att planera och genomföra sina studier samt deras inflytande på såväl innehåll som former skall vara viktiga principer i utbildningen. Skolans ska sträva mot att varje elev aktivt utövar ett inflytande över sin utbildning.

Eleverna ges på ett antal av skolorna inte möjlighet att planera undervisningen tillsammans med läraren. Planeringsarbetet måste ta sin utgångspunkt i målen för kursen och då eleverna inte alltid ges kännedom om och förståelse av målen, så kan de inte heller på ett reellt och aktivt sätt delta i en planering. Vanligt är att eleverna får ta ställning till färdiga förslag till planeringar som läraren gjort och då komma med förslag på ändringar. Härmed ges eleverna inte möjlighet att lika aktivt kunna delta i planeringsarbetet som de skulle kunna vara om läraren, utifrån målen, tillsammans med eleverna planerade innehåll, arbetsformer och arbetssätt i undervisningen. Granskningen kan konstatera att elevernas inflytande ofta tenderar att bli mer reaktivt snarare än aktivt. Om då målen inte är aktualiserade när lärarens planeringar tas upp till diskussion i klassen blir det också svårt för eleverna att på djupet ta ställning till det som föreslås i lärarens planering vad gäller innehåll, arbetsformer och arbetssätt. Ofta inskränker sig då elevernas ställningstaganden och förslag till förändringar att gälla sådant som kan förstås utan att ha målen framför ögonen, det vill säga arbetsformer, arbetssätt och redovisningsformer. Såväl lärar- och elevintervjuer visar dock att elevernas förslag till förändringar i lärarens planering ofta beaktas och inte sällan leder till förändringar.

Läraren ska enligt läroplanen se till att eleverna får ett verkligt inflytande på arbetssätt, arbetsformer och innehåll i undervisningen. Elevers möjlighet

till inflytande över innehållet, arbetsformer och arbetssätt i undervisningen i gymnasieskolan har varit en vanligt förekommande brist i Skolverkets inspektion och Skolinspektionens tillsyn.

I en del av de granskade skolorna är det särskilt elevernas inflytande över innehållet som behöver utvecklas, medan andra behöver utveckla inflytandet även avseende arbetsformer och arbetssätt. På Barn- och fritidsprogrammet är det av särskild vikt att eleverna ges möjligheter till inflytande över arbetsformer och innehåll. I detta programs program mål poängteras att elevernas medverkan vid valet av arbetsformer och innehåll i studierna har en särskild pedagogisk innebörd med tanke på kommande yrkesutövning. Detta inflytande ges inte i tillräcklig omfattning i en del av de granskade skolornas Barn- och fritidsprogram.

”... om vi tjar kan vi ibland få jobba på ett annat sätt ...”

Det finns också lärare i de granskade skolorna som på ett föredömligt sätt planerar undervisningen tillsammans med eleverna utifrån målen i kurserna. En del av lärarna väljer att planera en termin i taget medan andra planerar varje nytt kunskapsområde på detta sätt. Eleverna ges genom planeringen möjlighet att påverka såväl innehåll som arbetsformer och arbetssätt. Förändringar i den gemensamma planeringen kan också göras om behovet uppstår. Men det finns också elever som inte ens ges möjlighet till att påverka lärarens planering, eller som uppger att de endast genom att tjata och obstruera kan få till förändringar i planeringen. Någon elev beskrev situationen som att ”hon planerar och vi följer med, om vi tjar kan vi ibland få jobba på ett annat sätt eller flytta fram när vi ska lämna in något”.

I endast en fjärdedel av de granskade skolorna ges eleverna goda möjligheter till inflytande men det framgår av lärar- och elevintervjuer att eleverna inte alltid tar tillvara sina möjligheter. Granskningen har här pekat på vikten av att skolan och lärarna fortsätter att stödja och motivera eleverna att utöva det inflytande de ges möjlighet till och att i förlängningen ta ansvar för sina studier.

Ett led i att eleverna ska kunna påverka, vara delaktiga och ta ansvar för sina studier är att läraren tillsammans med eleverna utvärderar undervisningen. Granskningen kan konstatera att detta inte alltid sker och inte alltid på ett sätt som gör att eleverna kan utöva ett inflytande eller ta ansvar. I en del skolor utvärderas undervisningen endast i slutet av kursen. Därmed blir utvärderingen inte ett underlag för förändringar i undervisningen för eleverna som går kursen. Det är inte heller ovanligt att eleverna inte får någon återkoppling på utvärderingen om den genomförs i slutet av kursen. Utvärderingen blir då i bästa fall ett underlag för förändringar i nästa kurs eller för andra elever som skall gå samma kurs. I en del skolor arbetar lärare mer systematiskt med att utvärdera undervisningen under kursens gång. Utvärderingar genomförs en eller flera gånger under varje termin eller efter varje större arbetsmoment. Det som framkommer bildar då också underlag för förändringar i undervisningen. I till exempel Mimerns Hus Gymnasium Väst i Kungälv finns tydliga rutiner för att tillsammans med eleverna utvärdera undervisningen i såväl enskilda kurser som i teman. Detta sker individuellt eller gruppvis, muntligt eller genom enkäter eller med hjälp av gruppdagböcker där eleverna själva värderar medlemmarnas och gruppens insatser.

3.3 | Uppföljningen brister på flera skolor

I nästan två tredjedelar av de granskade skolorna finns det behov av att utveckla uppföljningen och utvärderingen av anpassning och samverkan, men också kunskapsresultaten. Även om olika insatser görs för att följa upp och utvärdera undervisningen på de granskade skolorna så brister det ofta i systematiken i detta arbete.

Granskningen kan konstatera att kunskapsresultaten i Svenska A och B i flera av de granskade skolorna inte systematiskt följs upp eller utvärderas. Att en systematisk uppföljning och analys av kunskapsresultaten görs i de enskilda kurserna är nödvändigt för att rektorer och lärare ska kunna göra jämförelser mellan kurser i svenska eller mellan kurserna i svenskämnet och elevernas karaktärsämnen på program- och skolnivå. Ett systematiskt arbete krävs för att kunna få syn på eventuella brister i måluppfyllelsen, analysera och identifiera orsakerna samt i förlängningen vidta åtgärder. I detta arbete är det viktigt att även använda sig av andra uppföljningar och utvärderingar som görs för att identifiera vad som fungerar väl i undervisningen och utbildningen men också för att finna de förbättringsområden som behöver åtgärdas för att skapa bästa möjliga förutsättningar för en god måluppfyllelse i ämnet. Till exempel är det viktigt att systematiskt utvärdera anpassning och samverkan.

Ett tillräckligt systematiskt arbete sker inte på alla skolor trots att betygresultaten i ett antal av de granskade skolorna är mindre goda i Svenska A och B. Granskningen visar också att det ibland tenderar att bli en ensidig fokusering på andelen elever med betyget Icke Godkänt i uppföljningen och utvärderingen av kunskapsresultaten. Detta kan få till följd att skolan inte ägnar tillräcklig uppmärksamhet på att följa upp och utvärdera om övriga elever ges tillräckliga möjligheter att utvecklas efter sina förutsättningar samt om ges stöd och möjligheter för att nå de betygsmål i kurserna de satt upp för sig själva.

Lärarna följer i första hand upp kunskapsresultaten för den enskilda eleven, men inte alltid på grupp- och kursnivå. Bristande uppföljning på kursnivå medför att det blir svårare för den enskilde läraren att jämföra kunskapsresultaten mellan kurser och mellan kurser över tid samt att göra jämförelser med kollegor på skolan och med resultaten på nationell nivå. Där uppföljningar görs på kursnivå av lärarna blir dessa på en del av skolorna underlag för diskussioner kring undervisningsmål och arbetsformer inom ämnesgruppen. Däremot blir dessa uppföljningar på kursnivå många gånger inte ett underlag för en systematisk uppföljning och utvärdering av kunskapsresultaten på program- eller skolnivå.

”Ett systematiskt arbete krävs för att kunna få syn på eventuella brister i måluppfyllelsen ...”

I de granskade skolorna tar rektorerna bland annat del av resultaten i ämnet i samband med konferenser samt i form av sammanställningar av betygresultaten och resultaten på det nationella kursprovet. Däremot tar inte alla rektorer del av de uppföljningar av kunskapsresultaten och de utvärderingar som görs i kurserna av lärarna. En del intervjuade lärare uppger bland annat att rektorerna inte efterfrågar ett sådant underlag. Detta innebär att rektorerna inte ser till att skaffa sig en fördjupad bild av svenskundervisningen. På en del skolor används elevernas utvärderingar av undervisningen mer som ett underlag i medarbetarsamtalet mellan rektor och lärare kring lärarens uppdrag. Intervjuer visar också att en del rektorer inte initierar och driver

på att uppföljningar och utvärderingar genomförs. Till exempel framkommer det på några skolor att det inte görs utvärderingar av målen med samverkan mellan svenskämnet och karaktärsämnena. Av detta följer att man inte heller tar reda på om de insatser man gjort är framgångsrika. Men det finns också exempel i granskningen på väl fungerande arbete med uppföljning och utvärdering, där rektor ser till att elevernas resultat och undervisningen följs upp på flera olika sätt. Där sammanställningar av uppföljningarna analyseras och används som ett underlag för att utveckla svenskundervisningen och utbildningen på programmet.

Granskningen kan sammanfattningsvis konstatera att rektor inom detta område har ett särskilt ansvar för att skapa förutsättningar och strukturer för uppföljning och utvärdering.

3.4 | Avslutande kommentarer

Ämnet svenska i gymnasieskolan har en lång tradition av att stärka elevernas personliga och kulturella identitet. Ämnet ska bidra till elevernas generella framgång i studierna och förmåga att kommunicera samt ge eleverna goda förutsättningar för att bli aktiva och ansvarsfulla samhällsmedborgare. Svenskämnet intar således en särställning för att i samverkan med andra ämnen ta ansvar för elevernas språk- och kunskapsutveckling och för att de ser en meningsfull helhet i sin utbildning. Ämnet rymmer flera av de komponenter som nämns bland EU:s åtta nyckelkompetenser, exempelvis kommunikation på modersmålet, social- och medborgerlig kompetens samt kulturell medvetenhet och kulturella uttrycksformer.

I och med gymnasiereformen i början av 1990-talet och införandet av gemensamma kärnämnen för alla elever höjdes ambitionsnivån och även kravnivån i bland annat svenskämnet för elever i gymnasieskolans yrkesförberedande program. En ny gymnasieskola införs 2011. Förändringen innebär bland annat ämnesplaner i stället för nuvarande kursplaner samt förändrade krav på i vilken omfattning elever på de kommande yrkesprogrammen måste läsa svenska.

Svenskämnets kärnämneskurser är i dagens gymnasieskola gemensamma för alla elever, men det är tänkt att undervisningen ska anpassas till elevernas studieinriktning samt till deras behov, förutsättningar och erfarenheter. Granskningen visar att många skolor inte i tillräcklig utsträckning lyckas med detta uppdrag och man tar sällan reda på varför. Samverkan och anpassning utvärderas många gånger inte, trots att dessa är mycket viktiga förutsättningar för att skapa sammanhang i utbildningen och därmed ge eleverna goda förutsättningar för att se mening i och lyckas med sina studier. Allt för ofta upplever elever inte en koppling mellan svenskämnet och studieinriktningen. Att skapa en helhet för eleverna i utbildningen är särskilt viktigt i en kursutformad skola, både i den nuvarande och kommande gymnasieskolan.

Svenskämnet, både nu och i framtiden, måste bättre ta hänsyn till elevernas behov och förutsättningar samt låta deras erfarenheter få utrymme i undervisningen. Att få elever intresserade av att utveckla sin språkliga och kommunikativa förmåga är vitalt för att de ska kunna delta i ett modernt arbetsliv och inte minst kunna verka som demokratiska medborgare samt utvecklas som individer. Lärares förmåga att tillsammans med sina elever hitta kunskapsinnehåll och arbetssätt som skapar engagemang och intresse

”... fruktbara möten
mellan ungdomar
och skola ...”

hos eleverna är av avgörande betydelse. Den studieinriktning eleverna valt i gymnasieskolan och de övriga intressen de har och för tillfället brinner för, bör givetvis ses som en betydelsefull del i deras aktuella livsprojekt. Vi vill framhålla att förutsättningar både kan och måste skapas för att i svenskämnet få till stånd de fruktbara möten mellan ungdomar och skola som gynnar deras bildning, kunskap och lärande på ett sätt som de själva ser som berikande. Engagerade lärare har också under kvalitetsgranskningens gång gett oss exempel på att det är fullt möjligt att skapa sådana förutsättningar.

4 | Bakgrund och syfte

I och med gymnasiereformen i början av 1990-talet och införandet av gemensamma kärnämnen för alla elever höjdes ambitionsnivån och även kravnivån i bland annat svenskämnet för elever på de program som framför allt förbereder för yrkesverksamhet, ”yrkesförberedande program”.

I styrdokumentet betonas att skolan ska sträva efter att eleverna uppfattar en helhet i sin utbildning. För svenskämnets del handlar det om att eleverna ska kunna tillägna sig nya begrepp, förstå sammanhang och tillämpa sina kommunikativa färdigheter inom olika ämnen och kunskapsområden som är aktuella för den valda studieinriktningen. Eleverna ska ges möjlighet att utveckla sin språkliga färdighet utifrån vald studieinriktning.

Skolverkets inspektion och Skolinspektionens tillsyn har tidigare påvisat brister avseende anpassningen av undervisningen till elevernas studieinriktning, ”infärgning”, i kärnämnen, däribland Svenska A och B.

Det har lyfts fram att både lärare och elever på ”yrkesförberedande” program kan ha låga förväntningar på undervisning och resultat och att undervisningen läggs upp efter dessa låga förväntningar.¹⁰ Forskningen har visat att elever från yrkesinriktade program tenderar att ha en negativ inställning till ämnet Svenska, men att detta ämne upplevs som mera positivt när det är nyttoinriktat. Elevernas lärare får därmed problem med att argumentera för ämnets relevans.¹¹

Andra problem som diskuterats av olika forskare är den bristande anpassningen av undervisningen efter elevernas behov, förutsättningar och erfaren-

¹⁰ Skolverket 1998, Fem gymnasieprogram under omvandlingstryck.

¹¹ Lund (2006)

heter.¹² Vidare finns ett problem med ett ökande glapp mellan svenskämnet och elevers sätt att lära.¹³ Till exempel finns det en fokusering på färdighet snarare än innehåll. Mycket tyder också på att svenskämnet vad gäller stoff- och litteraturval inte alltid är meningsfullt för eleverna eller är alltför ensidigt.

Nationell statistik visar också generellt lägre resultat i kärnämneskurserna i svenska, särskilt Svenska B, på de "yrkesförberedande" programmen i jämförelse med de "studieförberedande" programmen.

En ny gymnasieskola införs 2011. Förändringen innebär bland annat nya kursplaner inom svenskämnet och förändrade krav på i vilken omfattning elever på de kommande yrkesförberedande programmen måste läsa svenska. Behovet av att eleverna får överblick och sammanhang i sin utbildning samt kraven på inflytande och individanpassning försvinner emellertid inte i och med en ny gymnasieskola. Inte heller behovet att eleverna får tillgång till kommunikativa och språkliga nyckelkompetenser försvinner. Syftet med granskningen är att belysa svenskämnet på de yrkesförberedande programmen utifrån ett par frågeställningar samt ett urval av program.

¹² Till exempel Bergman (2007).

¹³ Bergman (2007) och Olin - Scheller (2007)

5 | Frågeställningar och genomförande

5.1 | Frågeställningar och avgränsningar

Granskningen har genomförts utifrån följande frågeställningar:

1. Anpassar lärarna undervisningen i ämnet till elevgruppens studieinriktning?
2. Arbetar lärarna för att tillsammans med eleverna välja arbetsätt och innehåll i undervisningen som utgår från den enskilda elevens behov, förutsättningar och erfarenheter?

För att koncentrera granskningen har vissa avgränsningar gjorts. Projektet har valt att granska ett urval av program. De program som valts är barn- och fritidsprogrammet (BF), elprogrammet (EC), medieprogrammet (MP) och omvårdnadsprogrammet (OP) samt program på fristående skolor som i bidragshänseende hänförs till något av dessa fyra program. De valda programmen är program som ligger till grund för yrkesverksamhet, så kallade "yrkesförberedande program", med olika karaktär och med olika fördelning av kvinnor och män bland eleverna. Granskningen har endast avsett utbildningen i kurserna Svenska A och B och har därför avgränsats från karaktärsämneskurserna i svenskämnet samt avgränsats från ämnet Svenska som andraspråk.

5.2 | Metod och genomförande

Granskningen har omfattat 42 skolor i 34 kommuner, varav 29 med kommunal huvudman och 13 med fristående huvudman. Varje skola har besökts av minst två inspektörer under två till tre dagar.

Besöken har genomförts under perioden slutet av september 2009 till början av februari 2010. Urvalet av skolor har utgått från att få en jämn fördelning mellan de fyra valda programmen. Vidare har fördelningen mellan kommunala och fristående huvudmän varit ett kriterium, där cirka en tredjedel av skolorna skulle vara fristående. Ytterligare urvalskriterium har varit den nationella statistiken för skolornas resultat för 2008 i kurserna Svenska A och B på de granskade programmen. I urvalet har två tredjedelar av de utvalda skolorna/programmen haft något sämre resultat i kurserna i jämförelse med samtliga skolors resultat på de valda programmen.

De redovisade resultaten i denna rapport bygger på iakttagelser vid lektionsbesök, enskilda intervjuer med elever och lärare i svenska, gruppintervjuer med karaktärsämneslärare samt intervjuer med rektorer/skolledning. Enskilda intervjuer har genomförts med 87 svensklärare och 285 elever. En webbaserad enkät riktad till svensklärarna och eleverna på de granskade skolorna/programmen har besvarats av 89 svensklärare och 2893 elever (varav 2893 elever svarat på frågor om Svenska A och 1630 elever på frågor om Svenska B). Svarefrekvensen har varit nästan 100 procent av lärarna och cirka 60 procent av eleverna.

För varje skola har upprättats ett beslut som beskriver och bedömer de granskade skolornas/programmets kvalitet i förhållande till granskningens frågeområden. Besluten har expedierats under perioden maj-juni 2010 (www.skolinspektionen.se). Skolorna ska senast efter sex månader redovisa till Skolinspektionen vilka åtgärder som vidtagits.

6 | Litteraturförteckning

Bergman, L. (2007)	Gymnasieskolans svenskämnen. En studie av svenskundervisningen i fyra gymnasieklasser. Diss. Malmö: Lärarytildningen Malmö.
Lund, S (2006)	Kulturell tid och individuella rytmer: Gymnasieelever om tidens pedagogiska villkor. Diss. Lund: Univ.
Olin-Scheller, C (2007)	Mellan Dante och Big Brother: En studie om gymnasieelevers textvärldar. Diss. Karlstad: univ.
Skolverket (1998)	Fem gymnasieprogram under omvandlingstryck. Skolverkets rapport nr 149.
Skolverket (1998)	Nationella kvalitetsgranskningar 1998, Skolverkets rapport nr 160 Läs och skrivprocessen som ett led i undervisningen.
Westman, M. (2009)	Skriftpraktiker i gymnasieskolan. Bygg- och omvårdnadselever skriver. Diss. Stockholms universitet: Institutionen för nordiska språk

7 | Bilagor

1. Uppgift om vilka skolor som har granskats
2. Deltagarlista för referensgruppen

Fristående bilagor

3. Elevenkät
4. Lärarenkät

Bilaga 1

Skolor som granskats

Kommun/Gymnasieförbund	Skola
Ale	Ale gymnasium
Borås	Ljud & Bildskolan, LBS*
Borås	Portalens Tekniska gymnasium*
Eskilstuna	NTI-gymnasiet*
Eskilstuna	Rinmangymnasiet
Eslöv	Gymnasieskolan i Eslöv
Falun	Lugnetgymnasiet
Falun	NTI-gymnasiet*
Finspång	Bergska skolan
Gislaved	Gislaveds Gymnasium
Halmstad	John Bauergymnasiet*
Halmstad	Sturegymnasiet
Haninge	Fredrika Bremer gymnasierna, Merika
Helsingborg	Filbornaskolan
Hässleholm	Jacobsskolan
Jämtlands gymnasieförbund	Wargenstinskolan
Jönköping	Erik Dahlbergsgymnasiet
Jönköping	Per Brahegymnasiet
Kalmarsunds gymnasieförbund	Stagneliuskolan
Karlshamn	John Bauergymnasiet*
Katrineholm	Duveholmsgymnasiet
Klippan	Klippans gymnasieskola
Kungälv	Mimers Hus Gymnasium Syd
Kungälv	Mimers Hus Gymnasium Väst
Linköping	Birgittaskolan
Malmö	John Bauergymnasiet*
Mark	Marks gymnasieskola
Norrköping	John Bauergymnasiet*

Kommun/Gymnasieförbund	Skola
Piteå	Strömbackaskolan
Stockholm	Jensen gymnasium Norra*
Sundsvall	Skvaderns gymnasieskola*
Sundsvall	Sundsvalls gymnasium
Södertälje	Igelstavikens Gymnasium
Tranås	Holavedsgymnasiet
Trelleborg	Söderslätts-gymnasiet
Trollhättan	Nils Ericson-gymnasiet
Tyresö	Tyresö Gymnasium
Upplands Väsby	Vilunda Gymnasium
Uppsala	John Bauergymnasiet*
Vänersborg	Birger Sjöberg-gymnasiet
Ystad	John Bauergymnasiet*
Örebro	John Bauergymnasiet*
*fristående gymnasieskola belägen inom kommunen	

Bilaga 2

Referensgruppen

Referensgrupp:

Christina Månberg

Undervisningsråd, Gymnasieenheten, Skolverket

Lotta Bergman

Fil.dr, Malmö högskola

Maria Westman

Fil.dr, Högskolan Dalarna/Stockholms universitet

Mona Lansfjord

F.d undervisningsråd, Skolverket

Peter Bohman

Undervisningsråd, Gymnasieenheten, Skolverket

Regelbunden tillsyn av alla skolor

SKOLINSPEKTIONEN granskar löpande all skolverksamhet, närmare 6 000 skolor. Tillsynen går igenom många olika områden i verksamheterna för att se om de uppfyller det som lagar och regler kräver.

Kvalitetsgranskning inom avgränsade områden

SKOLINSPEKTIONEN granskar mer detaljerat kvaliteten i skolverksamheten inom avgränsade områden. Granskningen ska leda till utveckling.

Anmälningar som gäller förhållandet för enskilda elever

ELEVER, FÖRÄLDRAR och andra kan anmäla missförhållanden i en skola till Skolinspektionen, till exempel kränkande behandling eller uteblivet stöd till en elev.

Fristående skolor – kontroll av grundläggande förutsättningar

SKOLINSPEKTIONEN bedömer ansökningar om att starta fristående skolor. Bedömningen innebär en grundläggande genomgång av skolans förutsättningar inför start.